

MÁRIA HOMIŠINOVÁ

Magyarországi szlovákok és szlovákiai magyarok

Empirikus elemzés a nemzeti identitás szerkezetéről*

MÁRIA HOMIŠINOVÁ

SLOVAKS LIVING IN HUNGARY AND HUNGARIANS LIVING IN SLOVAKIA.

EMPIRICAL ANALYSIS ON CONSTRUCTION OF NATIONAL IDENTITY

323.15(=162.4)(439)

323.15(=511.141)(437.6)

159.923.2(=162.4)(439)

159.923.2(=511.141)(437.6)

Slovaks Living in Hungary. Hungarians Living in Slovakia. Ethnicity. Locality.

---

1. Bevezetés

A huszadik század nyolcvanas éveinek végén végbement, a társadalmi élet összes szférájának demokratizációját eredményező társadalmi folyamatok Közép- és Kelet-Európa többnemzetiségű államaiban az etnikai közösségek öntudatra ébredését vonták magukkal. Ennek szerves részét képezték a társadalmi-politikai és a legislatív helyzet megváltoztatását célzó törekvések, az etnikai identitás rekonstruálása, az addigi etnokulturális fejlődés újraértékelése, a többség és a kisebbség kapcsolatát érintő kérdések megoldása, és nem utolsósorban a többség és a kisebbség perspektíváira és jövőjére való odafigyelés.

Azon nemzeti kisebbségek számára, amelyek a második világháború után végbement hatalmi és politikai változások következtében kerültek a másnemzetiségű állam kötelékébe, ez egy minőségileg teljesen új kapcsolat keresését is jelentette az anyanemzettel, amely egy másik államban élt. Az anyanemzet hozzáállása is megváltozott a határain kívül élő nemzetiségekhez.

Az említett tények következtében szükségessé vált az etnicitás jelenségének elemzése, méghozzá különböző társadalomtudományok szemszögéből (szociológia, szociálpszichológia, etnológia, történelem, kulturális antropológia stb.). Tagadhatatlan tény ugyanis, hogy a nemzeti identitás állapota, akár az egyén, akár a csoport szintjén, meghatározza az etnikai közösség megmaradását és további fejlődését. Ez főleg a kisebbségek esetében bír különös fontossággal.

1990 óta Szlovákiában és Magyarországon is számtalan etnikailag orientált kutatás zajlott/zajlik, amelyek az etnikai közösségek helyzetének folyamatát figyelték (és figyelik továbbra is). Egyben a nemzetiségfüggő aktivitások konkrét megnyilvánulásainak további perspektíváira (mind a többség, mind a kisebbség szempontjából), valamint az interetnikus kapcsolatok jellegére, az etnicitás kategóriájának

---

* This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract No. APVV-51-047505.

meghatározására (az etnicitás atribútumainak meghatározása és pontosítása, az etnikai identitás vizsgálata és igazolása különböző identifikációs mechanizmusok segítségével, az etnikai identitást determináló etnikai tényezők felfedése) irányultak.

Az etnicitás mechanizmusainak vizsgálata és ismerete kontextusában fontos kihangsúlyozni a magyarországi szlovákok és a szlovákiai magyarok helyzetét. A magyarországi szlovákok etnikai identitásáról szóló eddigi felmérések alapján hozzáférhető anyagok elemzéséből kiderült, hogy a magyar kutatók az adott területen csak kis mintán zajló rész kutatásokat végeztek, amelyek egy-egy kiválasztott régióra, településre és városra, valamint ezek összehasonlítására koncentráltak, vagy éppen csak egy bizonyos korcsoportra (Gyivicsán 1985; Garami–Szántó 1991; Molnár 1991; Demeter 1993; Imre 2000). Továbbá az etnikai identitásnak csupán részaspektusait vizsgálták. Ezen hiányosságok ellenére fontos ismeretekkel szolgáltak az adott régió, város vagy falu szlovák lakossága etnikai identitásának állapotáról és irányvonaláról. Komplexebb empirikus ismereteket a magyarországi kisebbségekről (és az ott élő szlovákokról) csak az elmúlt évtizedben nyertünk, amikor Magyarországon a Magyar Tudományos Akadémia és a békéscsabai székhelyű Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete etnikailag orientált kutatásokkal kezdett el foglalkozni. Az ő műhelyükből egész sor kiadvány került ki.¹

A szlovákiai magyarokat illetően a helyzet teljesen más. Az említett kisebbség (de más kisebbségek is) régóta a kutatóintézetek figyelmének középpontjában áll. A Szlovák Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Intézete 1982-es és 1986-os kutatásának, valamint más kutatóintézetek (pl. az SZTA Etnológiai Intézete, az SZTA Szociológiai Intézete) egész sor etnikailag orientált kutatásának köszönhetően 1989-ig is rendelkezünk ismeretekkel a magyar (valamint a ruszin, az ukrán és a roma) kisebbség helyzetéről.

A rendszerváltás után hazai és külföldi kutatási projektek keretén belül sok szlovákiai tudományos intézet (pl. az SZTA Szociológiai Intézete, az SZTA Etnológiai Intézete, az SZTA Társadalomtudományi Intézete, az SZTA Jogtudományi Intézete, az SZTA Nyelvtudományi Intézete, a Nemzetközi Tanulmányok Intézete) és felsőoktatási intézmények (pl. a pozsonyi Comenius Egyetem, az Eperjesi Egyetem, a nyitrai Konstantin Egyetem) kapcsolódott be az aktuális nemzeti (nemzetiségi) kérdések vizsgálatába.

Részletesebb ismeretekkel szolgáltak a közvélemény-kutatások (pl. a Focus Úgy-nökség vagy a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatalának Közvéleménykutató Intézete által lebonyolítottak), amelyek folyamatosan felméri a többségi és a kisebbségi lakosság véleményét az aktuális társadalmi és politikai történésekről Szlovákiában.

Az etnikai identitás jelenlegi állapotának és fejlődési perspektíváinak megismerése megköveteli az etnicitás jelenségének mélyebb elemzését. Ilyen lehet az etnikai identitás nemzedékek közötti változásának vizsgálata. Egyebek mellett ebbe az irányba is orientálódtak az SZTA kassai Társadalomtudományi Intézetének azok a széleskörű empirikus kutatásai, amelyeket Szlovákiában és Magyarországon végeztek az etnikai kisebbségek körében. Ezek módszertani hozadéka abban nyilvánult meg, hogy a szociológiai, a szociálpszichológiai és a történelmi elemzések eszköztárából is merítettek. Ezáltal a kutatások interdiszciplináris jellege lehetővé tette a nemzetiség problematikájának több tudományterület szemszögéből történő komplex analízisét.

E tanulmány célja a magyarországi szlovákok és a szlovákiai magyarok nemzeti identitása konstrukciójának empirikus elemzése. Ez a két közösség a történelmi és

a politikai változások következtében kisebbségi státuszba került, miközben a nemzeti államok (anyaállamok) a tőszomszédságukban maradtak. Az eddig lefolytatott magyarországi és szlovákiai kutatásokra támaszkodva mindkét kisebbséget az etnicitás konstrukciójának és lehetséges fejlődésének szempontjából jellemezzük.

2. A magyarországi szlovák kisebbség és a szlovákiai magyar kisebbség jellemzése az etnicitás fejlődése szempontjából

A következő részben az etnikai identitás megszilárdításának lehetséges tényezőire koncentrálunk, mégpedig a népszámlálási statisztikák és elsősorban az általunk, de ugyanakkor más kutatóintézetek által végzett azon empirikus elemzések alapján, amelyeket a két kisebbség körében végeztünk a nyolcvanas évek végétől egészen napjainkig.² Ezek túlnyomó részben szociológiai, szociálpszichológiai, etnográfiai és történelmi jellegű kutatások, amelyek rámutatnak az említett kisebbségek állapotára, valamint etnicitásuk változására és fejlődésére a szlovák és a magyar társadalom transformációs és demokratizációs folyamatait követően.

Valamennyi kisebbség fejlődésének fontos mutatóját képezik a hivatalos statisztikák által nyomon követhető fejlődési trendek, mégpedig a két alapvető etnoidentifikációs jegy – a deklarált nemzetiség és az anyanyelv – alakulása.

1. táblázat. A magyarországi szlovákság etnoidentifikációs jegyeinek alakulása 1990–2001 között

Etnikum	1990			2001			
	Nemzetiség	Anyanyelv	Nyelvtudás	Nemzetiség	Anyanyelv	Családi nyelvhasználat	Kulturális kötődés
Szlovákok	10 459	12 745	68 852	17 693	11 817	18 056	26 631

Megjegyzés: A fenti jellemzőkre vonatkozólag az adatközlés önkéntes volt.

Az adatokból nyilvánvaló, hogy 2001-ben a hivatalos statisztikák a szlovák nemzetiség terén az 1990-es népszámláláshoz képest 70%-os növekedést regisztráltak. Az anyanyelvet illetően 1990-hez képest enyhe csökkenés következett be (7%). A 2001-es népszámlálásból származó másik két mutatót összehasonlítva, nagyon fontos tényként könyvelhetjük el a lakosság egyharmados növekedését. A 2001-es adatokon belül a szlovák nyelvű kommunikációnál és a szlovák kultúrához való kötődésnél kétszeres növekedést figyelhetünk meg. A szlovák nyelvhasználat növekedése az anyanyelvhez képest 52,8%, a szlovák kultúrához való kötődés növekedése a nemzetiséghez képest 50,5%. A legújabb adatok szerint felcserélődött a kisebbségek létszám szerinti rangsora. Míg 1990-ben a szlovák kisebbség volt Magyarország negyedik legnépesebb kisebbsége (a roma, a német és a horvát kisebbség után), jelenleg a harmadik a rangsorban (a roma és a német kisebbséget követve).

Specifikus az anyanyelv és a nemzetiség identifikációs jegyként való választása. Míg az 1991-es népszámlálásnál inkább az anyanyelvi identifikáció van túlsúlyban, a 2001-es népszámlálásnál már a nemzetiséget választották többen. A szlovák nemzetiségűek csupán kétharmadánál (66,79%) figyelhető meg mindkét mutató konzisztenciája, vagyis, hogy a szlovák nemzetiséghez való tartozás összhangban van a szlovák anyanyelv felvállalásával.

A Magyarországon élő szlovák kisebbség tagjainak esetében a hivatalos statisztikák adataiból minimum két következtetést vonhatunk le. Elsősorban azt dokumentálják, hogy folyamatosan csökkent a magukat szlováknak vallók száma (eltekintve a lakosság természetes fogyásától), és azok száma is csökkent, akik a szlovák nyelvet tartják anyanyelvüknek. Másodsorban, az adatok részletesebb elemzésénél megállapíthatjuk, hogy a számok nem konzisztensek, ami megerősíti, hogy esetükben a deklarált nemzetiség és a szlovák nyelvhasználat nincs összhangban, azaz nem fedi egymást. A hivatalos adatok alapján tehát bebizonyosodott a szlovák kisebbség fogyása, valamint a szlovákokról szóló adatok összehangolatlansága a nemzetiség és az anyanyelv szerint. Az adatok továbbá egyoldalú, a magyar etnikum irányába történő asszimilációra utalnak.

A Szlovák Köztársaság területén különböző etnikumok élnek. Jelentősebb számban főleg magyarok, romák, csehek, ruszinok, ukránok és németek.

A Szlovák Köztársaság területén élő összes kisebbség közül a magyar kisebbség a legnagyobb.³ A 2. táblázat a két utolsó hivatalos népszámlálás a magyar nemzetiségű lakosságra vonatkozó azon adatait tárja elénk, amelyek a nemzetiségi hovatartozást és az anyanyelvi identifikációt érintik.

2. táblázat. A magyar nemzetiségű lakosság a Szlovák Köztársaságban⁴

Népszámlálás	A lakosság száma	A magyar nemzetiségűek száma	A magyarok részaránya	A magyar anyanyelvűek száma	A magyar anyanyelvűek részaránya a magyar nemzetiségűekhez képest
1991	5 274 335	567 296	10,75%	Xx	Xx
2001	5 379 455	520 528	9,68%	507 220	97,44%

A fenti táblázat egyértelműen mutatja, hogy a magyar nemzetiségű lakosság Szlovákia lakosságának jelentős részét képezi. Bár a két népszámlálás adatainak összehasonlításából látható a magyar lakosság részarányának csökkenése (majdnem 1%)⁵, az összlakossághoz képesti csaknem 10%-os részarány jelzi, hogy ez a kisebbség fontos helyet foglal el a lakosság nemzetiségi struktúrájában.

A lakosság nemzetisége szempontjából jelentős szerepet tölt be az anyanyelv. Rajta keresztül érthetjük meg azokat a változásokat, amelyek az etnicitáshoz való viszonyban következtek be a hivatalos népszámláláskor. A magyarok esetében az utolsó népszámlálásból tudjuk, hogy 9416 magyar (nemzetiségi hovatartozás szerint) anyanyelvének a szlovákokat határozta meg, ezzel szemben 55 236 szlovák nyilatkozta, hogy magyar az anyanyelve (Šutaj 2006, 9). A természetes asszimiláció – amely a többség és a kisebbség hosszú távú együttéléséből következik (feltehetőleg a vegyes házasságoknak is köszönhető) – ezen mutatói ellenére viszont egyértelmű, hogy a magyarok esetében az anyanyelvnek etnoidentifikációs funkciója van, mivel az adatok szerint a nemzetiség nagy mértékben egyezik az anyanyelvvél.

3. A kisebbség által lakott területek településszerkezete és jellege

Földrajzi szempontból és térbeli elrendeződése szerint a magyarországi szlovákokra jellemző, hogy nem élnek kompakt módon, nem alkotnak homogén közösséget és

közös nyelvterületet (lásd Divičanová 1999). Épp ellenkezőleg, szétszórva élnek, kisebb-nagyobb nyelvszigeteket alkotnak. Több szlováklakta régiót különböztetünk meg, amelyek nyelvsziget jellegűek: Északkelet-Magyarországon Borsod-Abaúj-Zemplén megye és Nógrád megye; Budapest környéke; a Dunántúlon Komárom-Esztergom, Pest, Fejér és Veszprém megye; az Alföld délkeleti részén pedig Békés és Csongrád megye (a néhai Csanád megye); továbbá Kiskőrös és Nyíregyháza környéke, amelyek kisebb egységeket alkotnak (Divičanová 1999, 7).

Az időszerű hivatalos adatokra (2001) támaszkodva konstatálhatjuk, hogy ezekben a régiókban 1000 szlovák nemzetiségű lakosnál több él. A legtöbb szlovák az Alföldön, Békés megyében⁶ él (5022 személy, a szlovák lakosság 28,4%-a), majd Pest megye (3472 szlovák, 19,6%), Komárom-Esztergom megye (2795 szlovák, 15,7%), Nógrád megye (1778 szlovák, 10%), Budapest (1528 szlovák, 8,6%) és Borsod-Abaúj-Zemplén megye (1150 szlovák, 6,5%) következik. A többiek szétszórva és alacsony arányban a másik 14 területi egységben (megye) élnek.

A szlovák lakosság legmagasabb részarányban tehát az 1990-es népszámláláshoz hasonlóan Békés megyében, Pest megyében és Komárom-Esztergom megyében élt, miközben számuk az 1990-es népszámláláshoz képest csaknem megduplázódott (1990-ben mindhárom megyében együtt 6395 szlovák, 2001-ben összesen 11 289 szlovák élt) (Szabó 2004a)⁷. Tehát a Magyarországon élő szlovák lakosság csaknem kétharmada (63,8%) e három megyében összpontosul.

A magyar kisebbség Szlovákiában az ország déli határa menti összefüggő területen él, ahol két járásban alkot többséget (Dunaszerdahely, Komárom), de a többiben is magas részarányt alkot.

Szlovákia 1996-os területi átrendezése után nőtt azon járások száma, ahol a magyarok a lakosság több mint 5%-át teszik ki. Míg 1991-ben 13 ilyen járás volt, 2001-ben már 17. Az újonnan keletkezett járások közül kettőben jelentős a részarányuk: a Vágsellyei járásban 35,7%, a Nagyrőcei járásban 21,98%. A Nagymihályi járásban, ahol a területi átrendezés előtt nem érték el az 5%-os részarányt sem, az utolsó népszámlálás eredményei szerint 11,74%-ot tesznek ki. Hasonló a helyzet a Szenci járásban (20,36%). Másrészt viszont némely járásban, ahol korábban erőteljesebb volt a jelenlétük, a területi reformot követően csökkent a létszámuk. Példaként felhozhatjuk a Töketeremesi járást, ahol az 1991-es adatokhoz képest 2001-ben 10%-os csökkenés mutatható ki; a Dunaszerdahelyi és a Galántai járásban 4%, a Komáromi és a Kassai járásban pedig 3% a csökkenés (Gabzdilová – Sáposová 2004, 121).

A 3. táblázat a magyar nemzetiségű lakosság számát és részarányát szemlélteti Szlovákia egyes kerületeiben az utolsó népszámlálás (2001) adatai szerint.

3. táblázat. A magyar nemzetiségű lakosság Szlovákia kerületeiben

Kerület	Lakosok száma	Magyarok	Részarányuk
Pozsonyi	599 015	27 434	4,58%
Nagyszombati	551 003	130 740	23,73%
Trencsényi	605 582	1 058	0,17%
Nyitrai	713 422	196 609	27,56%
Zsolnai	692 332	660	0,095%
Besztercebányai	662 121	77 795	11,75%
Eperjesi	789 968	817	0,1%
Kassai	766 012	85 415	11,15%

A táblázatból kitűnik, hogy a magyar nemzetiségű lakosság mind a nyolc kerületben jelen van (különböző részarányban). A magyarok jelentős részarányt (20% felett) alkotnak a Nyitrai és a Nagyszombati kerületben, és a lakosság több mint 10%-át képezik a Besztercebányai és a Kassai kerületben.

4. Etnikai tényezők: etnikai tudat és anyanyelv

Általában az etnikai tudatot és az anyanyelvet tartják az etnikai identitás fő jellemzőjének. Ezért a következő részben főleg ezen alkotórészek empirikus elemzésére fektetjük a hangsúlyt, miközben természetesen, hogy egy etnikai kisebbség tagjainak etnikai identitását más objektív tényezők is befolyásolják, mint például az etnikai endogámia/heterogámia, a nemzetiségi iskolaügy állapota és fejlettsége, a nemzeti kultúra intézményesülése, a nemzetiségi jogok meghatározása és érvényesítése, az öngazgatási elvek érvényesítése stb.

4.1. A magyarországi szlovákok

A Magyarországon élő nemzetiségeket a társadalomtudományi és a nemzettörténeti irodalom gyenge nemzet tudattal rendelkező kisebbségekként jellemzi, valamint megállapítja, hogy a Magyarországon élő többi kisebbséggel szemben a szlovákok helyzete a legelőnytelenebb (Arató 1969, 95–100; a nemzet tudatról többet Divičanová 1985, 9–57).

A magyarországi szlovákok gyenge nemzet tudatáról szóló állítások – a történelmileg ismert tények alapján, az absztrakt feltételezések, valamint a magyarországi szlovákok viselkedésének felszínes ismerete miatt – azonban kétségbevonhatók (Divičanová 1999). A szerző azzal érvel, hogy a „magyarországi szlovákok etnikai és nemzet tudata, ennek tartalma és alkotóelemei még sosem képezték kutatás tárgyát, és nem vetették alá szociológiai és pszichológiai elemzésnek” (Divičanová 1999, 38).

A magyarországi szlovákok etnikai identitásának értékelésekor⁸ általában bipoláris, kevert, kettős (szlovák–magyar) etnikai identitásról beszélünk. Ennek fő okozója a Magyarországhoz való erős érzelmi és kulturális kötődés, amely az egy államalakulaton belüli több évszázados együttélés következménye. A magyarországi szlovák kisebbség etnikai identitásának némely aspektusát elemző empirikus adatok is bizonyítják a szlovákok kettős identitását (Gyivicsán 1985; Garami–Szántó 1991; Molnár 1991; Demeter 1993; Imre 2000; Homišinová 2003; 2006; Uhrinová 2004), amint azt a Magyar Köztársaság Kormányhivatala is konstatálja. A kettős identitás konstrukcióját többnyire két identitás, esetünkben a magyar és a szlovák identitás alkotóelemeinek átfedéseként értelmezzük, miközben az egyes alkotóelemek preferenciája, illetve kiegyensúlyozottsága alapján a kettős identitás kiegyensúlyozott vagy kiegyensúlyozatlan típusáról beszélünk.

A magyarországi szlovákok, pontosabban a szlovák értelmiség etnikai identitásának helyzetét komplexebb empirikus elemzésnek 1998/1999-ben vetettük alá (Homišinová 2003). Ez a szlovák lakosság azon csoportja etnikai identitásának identifikációjára irányult, amely a leginkább képes biztosítani a szlovák kisebbség belső kohézióját. A kutatási eredmények megerősítették a magyarországi szlovák értelmiség etnikai differenciációját a vizsgált empirikus indikátorok szempontjából.⁹ A

kutatásban a megkérdezettek három csoportját, azaz három identitástípusát azonosítottuk. A legnagyobb, bár nem domináns csoportot a szlovák identitásúak alkották (40%), a megkérdezettek egyharmada magyar identitású volt, több mint egynevedük pedig kettős identitással rendelkezett. Eredményünk összhangban van más, magyarországi szlovákokról szóló kutatások eredményeivel (pl. Garami–Szántó 1991, 26)¹⁰, tehát bebizonyosodott mind a szlovák, mind a magyar irányú etnikai differenciáció, de a nyelvi és a nemzetiségi bipolaritás, illetve a kettős identitás is.

Az etnikai identitás mértékének közvetett kutatásából (az etnikai identitás ún. latens jellemzői alapján) kiderült, hogy a vizsgálati csoportot alkotó szlovák értelmiség az etnikai identitás mértékének három fokozatát képviseli – a kismértékű, a közepes és a nagymértékű etnikai identitást. A közepes mértékű identitással rendelkezők alkották a legnagyobb csoportot (45%), amelyre jellemző a bipolaritás némely mutatója (kétnyelvűség, a szlovák nyelv középszintű ismerete, a nemzetiségi eseményeken való rendszertelen részvétel). A kismértékű identitás (a „magyarsághoz” való közeledés) és a nagymértékű identitás (a „szlováksághoz” való közeledés) csaknem egyforma mértékben képviseltette magát (27%, ill. 28%).

A szlovák értelmiség etnikai identitásának típusa és mértéke közötti összefüggés elemzésénél megállapítottuk, hogy az identitástípus fontos szerepet tölt be az identitás mértékének differenciációjánál, és fordítva, az identitás mértékének fokozataiban visszatükröződnek az identitástípusok. Emellett egyértelműen beigazolódott, hogy a két mutató konzisztens, mégpedig mindkét szempontból.

A Magyarországon élő kisebbségek kettős identitása a 2001-es népszámláláskor is beigazolódott, amikor először volt lehetőség a többszörös (kettős és hármas) identitás/nemzetiség vállalására. Különösen a regionális szintű eredmények igazolják a biethnicitást (*Népszámlálás 2001* 2001; Uhrinová 2004), melyekből kiderül, hogy a Magyarországon élő kisebbségek többsége kettős identitású (Szarka 2004, 199).

A terepkutatásokból származó eredmények (a szlovák értelmiség felmérése, a szlovák családok felmérése) azt mutatják, hogy a magyarországi szlovákokat inkább a kettős identitás kiegyensúlyozatlan modellje jellemzi, amely a magyar nyelv dominanciájával és a szlovák nyelv háttérbe szorulásával jár együtt. Ebből a szempontból tehát megállapítható a magyarországi szlovákok bizonyos mértékű asszimilációja a magyar nemzetbe, viszont egyidejűleg más etnokulturális elemek alapján a szlovák kisebbséghez való tartozás is kimutatható (természetesen az egyes generációknál különböző mértékben) (Homišínová 2003; 2006; Uhrinová 2004).

Említettük, hogy a magyarországi szlovák kisebbség nem alkot kompakt egységet, homogén közösséget. Mivel nincs közös nyelvterület, ez kihat a nyelvre is: a kisebbség szétszórtan él, kisebb és nagyobb nyelvszigeteket alkot. A történelmi Magyarország északi területének különböző részeiből származó szlovák lakosság (a migrációról részletesebben Divičanová–Krupa 1999), akárcsak eredeti környezetében, eltérő nyelvjárásban beszélt (mindhárom fő szlovák nyelvjárás különböző változataiban), és a vitathatatlanul közös kulturális elemeken kívül magukkal hozták a tipikus regionális jegyeket hordozó kultúrát is. Ezek a nyelvi és kulturális egyediségek máig megmaradtak. A magyarországi szlovák nyelvszigeteken mindhárom szlovák tájszólással találkozhatunk (Divičanová 1999, 30).

Divičanová szerint a szlovák nyelvszigeteken történő etnokulturális változásokat és a magyarországi szlovák területek sajátos jellegét több tényező befolyásolta:

földrajzi-környezeti tényezők, gazdasági tényezők, kollektív jellemzők, nemzetiségi intézmények létezése vagy hiánya, az anyanemzettel való kapcsolat mértéke, a területek földrajzi helyzete, a vallásosság (Divičanová 1999, 11–30). Ezek hatására a magyarországi szlovák területeket főleg a nyelvi (nyelvjárások) és a kulturális differenciáció jellemzi.

Az egyes szlovák nyelvszigetekre különböző mértékben, viszont hosszú idő óta jellemző saját anyanyelvük (a szlovák) negatív értékelése és megítélése, amely a szlovák nyelv szükségtelenségéről, előnytelenességéről és távatnélküliségéről szóló állításokban nyilvánul meg, és a nyelv iránti érdektelenségbe torkollik. Divičanová ezzel kapcsolatban az anyanyelv értékeinek értelmezésében felmerülő zavarokról beszél (Divičanová 1999, 49). Bebizonyosodott, hogy az ilyen típusú érvelés elsősorban azokra a szlovákokra jellemző, akik gyenge szlováknyelv-tudással rendelkeznek (Demeter 1993, 22).

A szlovák (anya)nyelvvvel kapcsolatos fenti nézőpontok kialakulásának sem oka, sem az idejét nem ismerjük. Bizonyos mértékben szerepet játszhattak a létező tájszólások és a velük járó kommunikációs gátak. Mindenesetre a magyar néprajz és történelemtudomány (Markuš 1977, 109–171; 1980, 182–219) igazolja, hogy a szlovák nyelv értékét kétségbe vonó vélemények a szlovák kisebbség körében általánosan elterjedté váltak.

A szlovák kisebbség további jellemzője a kétnyelvűség. Ennek keletkezését leggyakrabban történelmi (a magyar nyelvvel már letelepedésük előtt kapcsolatba kerültek) és gazdasági (a nyelvi kontaktus a belgazdasági kapcsolatoknak és a mindennapi együttélésnek köszönhetően vált természetessé) tényezőkkel magyarázzák (Divičanová 1999, 52). A magyarországi szlovákokra jellemző, hogy „akárcsak az összes Magyarországon élő kisebbség [...] domináns nyelvként a mindennapi nyelvhasználatban, s a családi környezetben is egyre inkább a többségi nyelvet használják” (Szarka 1999, 171). Az anyanyelv a magyarországi szlovákok nyelvhasználatában másodrangú, recesszív nyelvként szerepel. Vitathatatlan, hogy az egyes nyelvi helyzetek kimenetelét befolyásolja a szlovák nyelv ismerete. A szlovák értelmiségnek saját bevallása szerint csak 20%-a tud nagyon jól szlovákul, s majdnem fele tud „inkább jól” (Homišinová 2003; 2006). Esetükben tehát a kétnyelvűség kiegyensúlyozatlan formájáról beszélünk, az ún. szubsztraktív kétnyelvűségről (Puskás 2000, 78), amelyet a többségi nyelv túlnyomó használata jellemez. A rendszertelen, helyzetfüggő szlovák nyelvhasználat logikusan kihat a kommunikációs készségre és a szlovák nyelv ún. nyelvi hanyatlásáról szóló elméleteknek ad helyet.

Nem célunk a többi magyarországi kisebbség értékelése, de szükséges leszögezni, hogy az ő helyzetük is hasonló. Szarka László történész (MTA) ezt nagyon kifejezően szélesebb kontextusba helyezi, majd konstatálja, hogy „a magyarországi kisebbségek etnikai identitását 150-300 éves akkulturációs és asszimilációs folyamatok jellemzik. Az előrehaladó asszimilációs folyamatok következtében a magyarországi kisebbségek gyenge etnikai tudattal rendelkeznek. Különösen a szlovákok, a németek, az örmények, a szlovének, a horvátok esetében az etnikai identitás deklarációjának specifikus történelmi, lokális és regionális mutatóinak ellenére, különösen erős a magyarságtudat, a magyar nyelv mindennapi használata és a biculturális – a többségi és a kisebbségi, tehát mindkét kultúrában való aktivitás” (Szarka 2004, 196). A nyelvvel kapcsolatban kiemeli, hogy a Magyarországon élő na-

gyobb „kisebbségek” (romák, németek, szlovákok, románok, horvátok, szerbek, szlovének), de a kevésbé népesekek is (lengyelek, bolgárok, görögök, ukránok, ruszinok, örmények) szülei és nagyszülei származása és beszélt nyelve alapján magyar dominanciájú nyelvi csoportokat alkotnak (Szarka 2004). Ez azt jelenti, hogy az ezekben a közösségekben tartózkodó ember a magyar nyelvet használja elsőrendű kommunikációs eszközként (Borbély 2000; Gyivicsán 1993). Ennek következtében a magyar nyelv a mindennapi kommunikáció domináns nyelvévé vált. A kisebbségek anyanyelve másodrangúvá vált, természetesebb a kétnyelvűség, s családi körben a nemzedékek közötti reprodukció lehetősége egyre behatároltabb.

Szarka László szerint a kisebbségi közösségek „magyarságát” három tényező befolyásolja: a magyar nyelv folytonos terjedése (generációról generációra), a nyelvi és a kulturális automatizmusok minimális vagy teljesen hiányzó átadása a kisebbségi családokon belül, az iskolaügy és az anyanyelvi oktatás kedvezőtlen feltételei (Szarka 2004, 198). A helyzetet tovább nehezíti a kisebbségek bikulturális környezete.

Természetesen a Magyarországon élő szlovák kisebbség (de a többi kisebbség) „magyarsághoz” vezető etnikai tényezőinek határfoka más összetevőktől is függ. Ide tartozik a lakóterület típusa, a környezet homogenitása/heterogenitása, a nyelvi helyzetekre való lehetőség, a családi környezet hatása, a polgári (civil) szféra hatása, a kisebbségi önkormányzatok működése¹¹ és más hasonló tényező. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a magyarországi szlovák nyelvszigetek is különbözőek. Nemcsak településtípusok szerint differenciálódnak (városi, vidéki és más települések), hanem etnikai tudat szerint is (Divičanová 1999; Homišinová 2003; Krekovičová 2004), valamint a többségi (magyar) lakossághoz való viszonyukban is különböznek. A lokalitások több típusáról beszélhetünk, amelyek a nyelv-kulturális identitás-etnikai identitás közti kapcsolatban térnek el egymástól.

Az eddigi kutatások azt bizonyítják, hogy a kulturális identitást stabilabb kategóriának tekinthetjük, mint az etnikai identitást (Divičanová 1999; Homišinová 2003). Ezt Szabó Orsolya összehasonlító elemzése is bizonyítja (2004), amely az 1980-ban, az egyes családok nemzetiségi jellemzőinek feltárására készült „kiegészítő” népszámlálás eredményeit¹² veti egybe a 2001-es népszámlálás szlovákokról szóló mutatóinak adataival. Bár az 1980-as népszámlálásban fellépő adatok korlátozottak (az információszerzés módjára gondolunk), a vizsgált etnikai mutatók közül leginkább a szlovák nemzeti kultúra értékeihez és hagyományaihoz való kötődés tűnik ki. A családok nemzetiségi jellegéről szóló adatok (1980), valamint a kulturális értékekhez és hagyományokhoz való kötődésről szóló adatok (2001) magasabb részarányt mutatnak, mint az általános „nemzetiség” és „anyanyelv” kategóriák.

A többi, Magyarországon megvalósított empirikus kutatás ismeretanyaga is azt mutatja (pl. Demeter 1993; Garami–Szántó 1991; Gyivicsán 1985; Homišinová 2003; Imre 2000; Molnár 1993; Uhrinová 2004), hogy a szlovákok esetében a ketős identitás kiegyensúlyozatlan modelljéről, azaz a magyar nyelv dominanciájáról és a szlovák nyelv recessziójáról van szó, de egyidejűleg a szlovák identitáshoz is kötődnek, természetesen minden nemzedék más és más mértékben. Ez a kapcsolat főleg a magyarországi szlovák értelmiség tekintetében a legnyilvánvalóbb (Homišinová 2003).

4.2. A szlovákiai magyarok

A szlovákiai magyar nemzetiségű lakosság által lakott különböző régiók közti belső kohézió csaknem száz évvel az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése után sem változott meg, még ha folyamatosan csökken is e lakosság részaránya.

A szlovákiai magyarok annak ellenére, hogy a huszadik század nagy részében az anyaországtól elkülönítve éltek, kompakt sávot alkotnak Szlovákia déli területén. A különböző problémák ellenére is szoros kapcsolatban maradtak az anyanemzettel, és sikerült fejleszteniük kultúrájukat, irodalmukat, színházaikat, kulturális szervezeteiket és nyelvüket (lásd Dohányos–Lelkes–Tóth 2004; Lanstyák 2002). 1989 után a magyar kisebbség egységes egészként lépett fel, ahol az ideológiai és a politikai irányzatokkal szemben az etnikai hovatartozás dominált. Szlovákia az önkormányzatiság terén is jelentős utat tett meg azért, hogy fokozatosan elfogadta a városok és a falvak öngazgatási elvét, és területi felosztásának megváltoztatásával, valamint az államigazgatás és az önkormányzatiság elkülönítésével utat nyitott a kisebbségek által lakott régiókban az öngazgatási elvek érvényesítéséhez. A lakosság különböző elvek szerint, például nemzetiségi alapon, kialakult csoportjai számára a demokrácia fontos változásokat hozott, például lehetőség nyílt nézeteik szabad hangsúlyozására. A magyar kisebbségi pártok¹³ Szlovákia politikai rendszerének stabil részévé váltak (Šutaj – Szarka 2007, 175).

1989 után a nemzeti kisebbségek problematikájának újjáéledésével Szlovákiában az etnikai identitás helyzete és fejlődése több társadalomtudományi kutatás tárgyává vált, egyrészt az állami intézményeknek (akadémiai intézetek, iskolaügyi és közvélemény-kutató intézmények), másrészt maguknak a kisebbségeknek köszönhetően. Különösen a magyar kisebbség esetében vagyunk tanúi az egyéni, de a kollektív kezdeményezéseknek is, amelyek kutatóintézetek (például a Fórum Kisebbségkutató Intézet) és különböző tanácsadói és kiadói tevékenységet folytató intézmények (kiadók) létrejöttéhez vezettek. A nyelvi kutatások terén fontos a Szlovákiában élő magyar nyelvészek „szociolingvisztikai” csoportja, amelynek tagjai „saját” soraikban kutatják a nyelvi problematikát és a Gramma Nyelvi Irodán keresztül (2001) segítenek áthidalni a magyar kisebbség ezirányú problémáit (pl. Demeter 1993; 1999; Lampl 1999a; 1999b; Lanstyák 1993; 1994; 2002; 2004; Szabó Mihály 1993).

Az SZTA Társadalomtudományi Intézetének (Šutaj et al. 2006; Zelová 1992) az etnikai identitás objektív mutatóit (a szülők etnikai hovatartozása, az anyanyelv, a nyelvismeret és a nyelvhasználat, az etnikai endogámia, a gyermekek etnikai hovatartozása, nyelvi orientációja) vizsgáló újabb kutatásainak eredményeiből kiderült, hogy a magyarok többsége olyan családból származik, ahol mindkét szülő magyar, anyanyelvüknek a magyart tekintik, saját megítélésük szerint jól bírják ezt a nyelvet és a leggyakrabban ezt használják családon belül, de munkahelyükön és a közéletben is. A magyar kisebbségre ugyanakkor jellemző a magas fokú etnikai önazonosság, valamint a kisebbségi közösséggel – a Szlovákiában élő magyar kisebbséggel – való identifikáció. Tehát mind egyéni, mind közösségi szinten a felsorolt jellemzőket a Szlovákiában élő magyarok etnikai identitása stabil alkotóelemének tarthatjuk.

Az etnikai identitással kapcsolatosan érdekesek Lampl Zsuzsa eredményei, aki három csoportra osztotta a magyarokat. Az első csoportot a magyarok kétharmada

alkotja, akik ún. érett identitással rendelkeznek, és számukra a magyar identitás megtartása az alapvető értékek közé tartozik. Ezt az értéket gyerekeikbe is belenevelik, akiket magyar tannyelvű iskolába járatnak. A magyarok második, nagyjából 20%-os csoportjának etnikai identitását köztes identitásnak nevezi. Azok a magyarok tartoznak ide, akik szóban deklarálják az etnikai identitás megtartásának fontosságát, de cselekedeteik és szavaik között gyakran ellentmondás van. Elmondható rólok, hogy fokozatosan elveszítik magyar identitásukat, nem tesznek semmit annak megtartásáért, és gyermekeiknél már végbemegy a nem erőszakos asszimiláció, mivel szlovák iskolába járatják őket. A harmadik csoportot a szlovák identitású magyarok alkotják. Magukat szlováknak tartják, de a házastársak egymás között magyarul beszélnek. A gyerekekkel viszont már szlovákul kommunikálnak, ők ugyanis már nem tudnak magyarul, nem a magyar az anyanyelvük (Mészárosová Lampl 2001).

Az anyanyelv-nemzetiség összefüggéssel kapcsolatban bebizonyosodott, hogy a magyar kisebbség nemzetiségi érzülete és az anyanyelv szinte teljes szinkronban van (Homišínová 2006). Az elemzésekből kiderült, hogy azok a megkérdezettek (a magyar kisebbség tagjai), akik a magyart anyanyelvükként tüntették fel, partnereik esetében is a magyart deklarálták anyanyelvként. Ők nagymértékben azonosulnak a kisebbségi nyelvvel. Ez a saját etnikumhoz való nagy mértékű érzelmi kapcsolatról, s egyben magas fokú endogámiáról tanúskodik. Ugyanakkor sem a partner neme, sem az életkora nem határozza meg az anyanyelv identifikációját. A jellemzett kisebbség tagjainál nemzedéki szemszögből nézve is stabil nyelvi helyzetről van szó, hiszen három generációt vizsgálva sem következik be jelentősebb változás az anyanyelvi identifikációban. Az etnicitást megtartó tényezők hierarchiájában azon feladatok közül, amelyeket a család ennek érdekében végrehajthat, az anyanyelv megtartása az első. Ami a nyelvi, kommunikációs készségeket illeti, saját állításuk szerint jól beszélnek mind a többség, mind a kisebbség nyelvét. A szlováknak mint többségi nyelvnek az ismeretét alacsonyabb szintűnek ítélik meg, mint a magyar nyelv ismeretét, de egészében véve még így is átlagon felülinek tartják. A többségi, illetve a kisebbségi nyelvhasználat problémamentesnek tekinthető, mégpedig mindkét oldalon – a többség viszonylatában (szlovák nyelvhasználat) és a kisebbségen belüli nyelvhasználatban is (az adott kisebbségi nyelv használata).

A további elemzésekből kiderült, hogy a nem formális érintkezésben, családi körben főleg a magyart részesítik előnyben. A szülőkkel, a férjjel, a feleséggel és a gyerekekkel folytatott kétnyelvű kommunikáció ritka kivételt képez. A háromgenerációs vonalon a kisebbségi nyelvhasználatban csupán mérsékelt csökkenés figyelhető meg. A formális érintkezésben, azaz a munkahelyen, a magyarok leggyakrabban a magyart használják (majdnem kétharmaduk), viszont több mint egyharmaduk kétnyelvű kommunikációt is folytat. A hivatalokban a magyaroknak csupán egy tizede használja a magyar nyelvet. Az utcán főleg magyarul vagy mindkét nyelven beszélnek (csaknem egyharmaduk). Az üzletekben is hasonló a helyzet, ott is a magyart vagy mindkét nyelvet részesítik előnyben.

A felsorolt tényekből egyértelműen kitűnik, hogy az anyanyelv a Szlovákiában élő magyar kisebbség számára a domináns nyelv, amit nagyon jól beszélnek, s túlnyomó részben ezt a nyelvet használják a családi környezetben és a közterületeken is. A magyar nyelv tehát az alapvető etnikai integráló elem, erre épül a magyar kisebbség identitása. Szükséges azonban hozzáfűzni, hogy a magyar nyelv dominanciáját

a lakosság koncentrációja, az aránylag jelentős etnikai endogámia, az anyanemzet államának közelsége és a vele fenntartott anyagi, kulturális-szellemi kapcsolat is erősíti. A másik oldalon éppen a nyelv az, amely alapvetően differenciálja a magyar és a szlovák közösséget.

5. Befejezés

Ha együttesen kellene megneveznünk azokat a jellemzőket, amelyekből a Magyarországon élő szlovákok etnikai identitása építkezik, a hozzáférhető empirikus adatok alapján konstatálhatjuk, hogy ezek elsősorban a nemzetiségi és az anyanyelvi mutatók adatainak csökkenése és összehangolatlansága, a szétszórt település-szerkezet és a szlovákok által lakott területek sajátos jellege, a gyenge nemzet-tudat, a kettős etnikai identitás, a magyar dominanciájú kiegyensúlyozatlan kétnyelvűség, az anyanyelvhez (szlovák) való viszony ellentmondásos megnyilvánulásai, az instabil és a tartalmi szempontból duális (kétnyelvű) kulturális rendszer.

Az etnicitás megtartása és megszilárdítása szempontjából ezek destabilizáló tényezők, mert negatívan hatnak a magyarországi szlovákok etnikai identitásának megnyilvánulásaira és konstrukciójára, valamint a szlovák kisebbség egyre erőteljesebb „magyarosodásához” vezetnek.

A szlovákiai magyarok etnikai jellemzésénél megállapíthatjuk, hogy 1918-tól az 1989-es forradalomig összetett fejlődésen mentek keresztül. Viszont mindig erős, összetartó csoport maradt, amelyet szűk belső kötelékek és a magyarországi anyanemzethez való kötődés jellemez.

A Szlovákiában élő magyarok etnikai identitását a következő tényezők jellemzik: a nemzetiségi és az anyanyelvi mutatók adatainak összehangoltsága, a kompakt település-szerkezet és a magyarlakta területek kiegyensúlyozott jellege, az erős nemzet-tudat, a magyar identitás megtartása, a magyar nyelvhasználat előnyben részesítése, az anyanyelvhez való pozitív viszonyulás, az állandósult és magyar kulturális orientációjú kulturális rendszer.

Az etnicitás megtartása és megerősítése szempontjából a felsorolt jellemzőknek stabilizáló hatása van, pozitívan befolyásolják a szlovákiai magyarok etnikai identitásának konstrukcióját, és a magyar etnikai identitás megerősödéséhez vezetnek.

Az itt bemutatott ismeretek összefoglalásaként konstatálhatjuk, hogy a vizsgált kisebbségek etnikai konstrukciója különbözik egymástól. Nyilvánvaló, hogy a szubjektív és az objektív tényezőknek köszönhetően különböző mértékű etnikai önazonossággal rendelkeznek, ami végső soron kihat etnikai identitásuk megtartására és további alakulására.

A bemutatott különbségek ellenére a két kisebbség etnikai konstrukciójának van egy közös jellemzője, amelyet a kutatások eredményei is bizonyítanak. Saját kisebbségük távlatainak mérlegelésénél mindkét kisebbség fontosnak tartja az etnikai identitás megtartását és fejlesztését, méghozzá az egyes elemek, legfőképpen az anyanyelv megszilárdításán keresztül. Kellőképpen tudatosítják, hogy épp az anyanyelv az etnicitás konstrukciójának legfontosabb eleme, eltekintve attól, hogy az adott közösség a társadalomban milyen helyet foglal el.

Jegyzetek

1. Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete Budapesten jött létre 2001-ben (korábban az MTA Történettudományi Intézetének részlegeként működött). Az intézet gazdag publikációs tevékenységéből a *Tér és terep* nevű sorozatot említjük meg, amelyben már három terjedelmes kiadvány jelent meg (2002, 2004, 2006) a Magyarországon élő kisebbségek etnicitásáról és identitásáról.
A békéscsabai székhelyű Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete létrejöttét az ott élő szlovák értelmiség kezdeményezte 1990-ben, azzal a célkitűzéssel, hogy a Magyarországon élő szlovákok múltját és jelenét kutassa. Eleinte a Magyarországi Szlovákok Szövetsége kulturális-társadalmi szervezet (1948–1990 között Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége) keretein belül működött, az intézet jelenlegi fenntartója a budapesti Országos Szlovák Önkormányzat. 2001-től e néven működik és 17 éves fennállása óta több mint 30 magyarországi szlovákokról szóló publikációval dicsekedhet.
2. Az SZTA Társadalomkutató Intézete nemzetiségileg orientált 1989 után megvalósított empirikus kutatásai közül a következőket említjük:
  - Empirikus terepkutatás (1990) a szlovákiai magyar és ukrán kisebbség helyzetéről, a vegyes lakosságú területeken élő szlovákokról és az ott élő etnikumok kölcsönös viszonyáról.
  - Egy 1992-es felmérés az etnikai kisebbségek társadalmi-pszichológiai jellemzőit és az interetnikus kapcsolatokat vizsgálta a „Kisebbségi etnikai közösségek Szlovákiában a társadalmi változások folyamatában” akadémiai ösztöndíj keretén belül (grant SAV 2/999340/92).
  - 1992-ben pedagógusok három csoportjának körében zajlott egy felmérés. Ezek a csoportok a következők voltak: etnikailag viszonylag homogén területen élő szlovákok, etnikailag vegyes területen élő szlovákok és a magyar kisebbség tagjai.
  - 1995-ben és 1998-ban két felmérés is zajlott „A nemzedékek közötti emlékezet mint az új identitások alakulásának közvetítője a transzformálódó szlovák társadalomban” (Vega 95/5305/530) projekten belül.
  - Az Állami kutatási és fejlesztési program keretén belül 2003–2005 között valósult meg a „Nemzet, nemzetiségek, etnikai csoportok a transzformálódó szlovák társadalomban” elnevezésű projektum, melynek köszönhetően 2004-ben széleskörű felmérést végeztünk a szlovákok és a hét legnépesebb kisebbség körében.
  - Az intézet jelenleg (2006–2008) a „Magyar kisebbség a transzformálódó szlovák társadalomban 1989 után” című projekten dolgozik, amelyet az APVV támogat. A 2007-es felmérés jelenleg az adatgyűjtés és az adatfeldolgozás stádiumában van.A SZTA Társadalomkutató Intézete partnerintézményeivel (a békéscsabai Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete és az MTA Nemzeti-etnikai Kisebbségkutató Intézete) és más szervezetekkel (Országos Szlovák Kisebbségi Önkormányzat, Csabai Szlovákok Szervezete, a Szlovák Kultúra Háza, Magyarországi Szlovákok Szövetsége) közösen három széleskörű empirikus felmérést végzett, amelyekben szociológiai, szociálpszichológiai és szociolingvisztikai módszereket alkalmazott:
  - A magyarországi szlovák értelmiség vizsgálata 1998/1999-ben zajlott, a legmagasabb szlovák részarányal rendelkező megyékben. Ilyen felmérés a magyarországi szlovákokról korábban nem készült.
  - A magyarországi szlovák családok etnikai identitásának nemzedékek közötti változásait 2000/2001-ben vizsgáltuk. Ez a felmérés módszertanilag és tematikailag az előzőhöz kötődött.
  - A harmadik egy szociolingvisztikailag orientált felmérés a szlovák kisebbségi önkormányzatok dolgozóinak/képviselőinek nyelvi-kommunikációs viselkedéséről (Homišínová 2007).

3. A szlovák többségen (85,8%, 4 614 854 lakos) és a legnagyobb, magyar kisebbségen (9,7%) kívül a roma (1,7%), a cseh (0,8%), a ruszin (0,4%), az ukrán (0,2%) és a német (0,1%) kisebbség számottevő. A hivatalosan kisebbségi státusszal rendelkezőkhöz tartozik még a lengyel, a morva, a horvát, a bolgár és a zsidó kisebbség is.
4. A 2001-es népszámlálás adatai a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala alapján (<http://www.statistics.sk/webdata/slov/scitanie/namj.htm>).
5. Gabzdilová és Sáros emögött a természetes asszimiláció hatását feltételezi, valamint azt, hogy az 1991-es népszámlálásnál nagyobb számú roma is magyarnak vallotta magát (ezek nagy része Dél-Szlovákiában él).
6. A Magyar Köztársaság 20 megyéből áll: Bács-Kiskun, Baranya, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Budapest, Csongrád, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Komárom-Esztergom, Nógrád, Pest, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Vas, Veszprém és Zala megye.
7. Szabó említett írásából részletesebb információkat is kapunk az egyes városokban és falvakban élő szlovákok arányáról.
8. Ezzel kapcsolatban szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy az 1993-ban Magyarországon elfogadott nemzetiségi törvénynek az volt a célja (a törvény ezt így definiálja), hogy olyan körülményeket teremtsen a kisebbségek számára, amelyek megállítják az asszimilációs folyamatokat és elősegítik az etnikai identitás erősödését. A törvény egyik alapelve az önazonosság szabad választása, beleértve a kettős vagy többszörös kötődést (II. fejezet, 7. § 2. bekezdés).
9. A kutatás módszeréről lásd Homišinová 2000; 2003.
10. A felmérést Garami és Szántó szakmai csapata végezte 1990-ben, nyolc település 50-60 éves szlovák lakosai körében. A felmérésben alkalmazták a nyelvi-kulturális háttér modelljét, valamint a megkérdezettek etnikai identifikációja alapján kidolgozott ún. szocializációs modellt. A szerzők megkülönböztették az identitás diszkrét és latens elemeket (diszkrét elemnek nyilvánították a nemzeti identitást és konkrét helyzetektől függő identifikációját vizsgálták; latens jellemzőnek bizonyos kulturális jellegű elemeket tartottak, amelyek szerint ha valaki nem is tartotta magát szlováknak, mások mégis annak tartották). A kutatás módszertana az etnikai identitás közvetett és közvetlen módját applikálta. Ezt a módszert bizonyos változtatásokkal mi is alkalmaztuk a magyarországi szlovák értelmiség vizsgálatánál.
11. A nemzetiségi törvény érvénybelépése óta (1993) Magyarországon 1994-ben, 1998-ban, 2002-ben és 2006-ban voltak helyhatósági választások. A szlovák kisebbségi önkormányzatok száma a négy választási időszakban növekvő tendenciát mutatott. Az első választási időszakban 52, a másodikban 75, a harmadikban 114, a negyedikben 116 szlovák kisebbségi önkormányzat jött létre Magyarországon. Jelenleg a magyarországi szlovákoknak a 20 megyéből tizenegyben van önkormányzati képviselője. Ugyanakkor Budapest 18 kerületéből tizennégyben is van képviselőjük.
12. Az említett kiegészítő népszámlálásnál három mutatót vizsgáltak: a nemzeti kultúrához kötődő családok; a nemzetiségileg vegyes, anyanyelvük szerint nem asszimilálódott családok; a nemzetiségileg vegyes, anyanyelvük szerint asszimilálódott családok.
13. 1989 után a magyar kisebbség politikailag azonnal aktivizálódott és fokozatosan három párt született (a Független Magyar Kezdeményezés, később Magyar Polgári Párt; a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom és az Együttélés Politikai Mozgalom), melyek az 1998-as parlamenti választások előtt egy politikai párttá, a Magyar Koalíció Pártjává tömörültek, amely a magyar kisebbség politikai képviselője (lásd még Homišinová – Šutaj 1994, 71–99).

Felhasznált irodalom

- A magyarországi szlovák nemzeti kisebbség helyzete.* Budapest, Miniszterelnöki Hivatal, 1997.
- A nemzetiségek életkörülményei.* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1995.
- Az 1990. évi népszámlálás.* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1992.
- Arató Endre: *A magyar–cseh–szlovák viszony ötven éve.* Budapest, Kossuth Kiadó, 1969.
- Bačová, Viera: Etnická identita osobnosti – sociálnopsychologický prístup. *Slovenský národopis*, 38. roč. (1990), 4. č. 508–515. p.
- Bačová, Viera – Homišinová, Mária: Súčasný vzťahy Slovákov a maďarskej menšiny žijúcej na Slovensku (1990–1995). In Bačová, Viera (ed.): *Etnická identita a historické zmeny.* Bratislava, Veda, 1997, 63–73. p.
- Bačová, Viera – Šutaj, Štefan: Reslovakization. The changes of nationality and ethnic identity in historical development in Slovak-Hungarian environment. In Devetak, S. – Flere, S. – Seewann, G. (eds.): *Small nations and ethnic minorities in an emerging Europe.* München, Slavica Verlag, 1993, 239–242. p.
- Demeter Zayzon Mária: *Öntudatosodás és önfeladás között.* Tatabánya, Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat, 1993.
- Demeter Zayzon Mária: *Kisebbségek Magyarországon.* Budapest, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, 1999.
- Divičanová, Anna: Kontaktové zóny slovenského obyvateľstva v Maďarsku s mestským prostredím na prelome 19.–20. storočia. *Slovenský národopis*, 35. roč. (1987), 2–3. č. 443–454. p.
- Divičanová, Anna: *Jazyk, kultúra, spoločnosť. Etnokultúrne zmeny na jazykových ostrovoch v Maďarsku.* Békešská Čaba – Budapešť, Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku, 1999.
- Divičanová, Anna: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry.* Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku, 2002.
- Divičanová, Anna – Krupa, Ondrej: *Slováci v Maďarsku.* Budapešť, Press Publica, 1999.
- Garami E.–Szántó J.: *Magyarországi Szlovákok.* Budapest, Tárki, 1991.
- Gabzdilová, Soňa – Sápsová, Zlatica: Maďarská menšina na Slovensku – pohľad do minulosti a súčasný stav. In Šutaj, Štefan (ed.): *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy.* Prešov, Universum, 2004, 117–125. p.
- Gyurgyík László: Az asszimiláció szociológiai elméleteinek és operacionalizálásuknak egy lehetséges változata a társadalomtudományi kutatásokban. In Bárdi Nándor–Lagzi Gábor (szerk.): *Politika és nemzeti identitás Közép-Európában.* Budapest, Teleki László, 2001, 149–162. p.
- Gyivicsány Anna: *A magyarországi nemzetiségek kulturális és tudati jellemzői.* Budapest, Álami Gorkij Könyvtár–Művelődéskutató Intézet, 1985.
- Gyivicsány Anna: A magyarországi szlovákság számadatok tükrében. In *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990).* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1994, 301–314. p.
- Homišinová, Mária: Etablovanie maďarských politických subjektov a ich miesto v zastupiteľských orgánoch Slovenskej republiky. In Gajdoš, Marian – Konečný, Stanislav (ed.): *Etnické minority na Slovensku: história, súčasnosť, súvislosti.* Košice, Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, 34–48. p.
- Homišinová, Mária: Maďarské politické strany a hnutia vo verejnom a politickom živote Slovenska. In Gajdoš, Marian – Matula, Pavel (ed.): *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku.* Košice, Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, 101–114. p.

- Homišinová, Mária: Vývoj a zmeny v národnostnej kultúre maďarskej menšiny po transformácii slovenskej spoločnosti. In Gajdoš, Marian – Matula, Pavel (ed.): *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, 135–151. p.
- Homišinová, Mária: *Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu. (Vybrané výsledky skúmania stavu etnickej identity)*. Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2003.
- Homišinová, Mária: *Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu. (Teoretická a empirická komparatívna analýza skúmania etnických procesov slovanských minorít)*. Békéscsaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006.
- Homišinová, Mária: Empirická reflexia sociologicko-sociálnopsychologického a historického výskumu. In Šutaj, Štefan – Homišinová, Mária – Saposová, Zlatica – Šutajová, Jana: *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po r. 1989 (Identita a politika). Teoretická a empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického a historického výskumu*. Prešov, Universum, 2006, 28–33. p.
- Homišinová, Mária: A magyarországi szlovák értelmiség etnikai identitása. Kutatási eredmények és összefüggések. *Regio*, 15. évf. (2004), 1. sz. 139–157. p.
- Homišinová, Mária: A magyarországi kisebbségek egyéni és csoportidentitásáról. In Kovács Nóra–Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből I.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002, 33–41. p.
- Homišinová, Mária: Problematika materinského jazyka a národnostného školstva. In Šutaj, Štefan – Homišinová, Mária – Saposová, Zlatica – Šutajová, Jana: *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po r. 1989 (Identita a politika). Teoretická a empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického a historického výskumu*. Prešov, Universum, 2006, 58–74. p.
- Homišinová, Mária: Jazykovo-komunikačné správanie pracovníkov/poslancov slovenských menšinových samospráv v Maďarsku. *Sociálne a politické analýzy*, 2007/1, 102–135. p.
- Homišinová, Mária – Bačová, Viera – Frankovský, Miroslav: Zo sociologicky a sociálnopsychologicky orientovaných výskumov národov a národností po roku 1989. In Šutaj, Štefan (ed.): *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov, Universum, 2004, 308–326. p.
- Homišinová, Mária – Saposová, Zlatica: Etnická identita maďarskej menšiny na Slovensku. In Šutaj, Štefan – Homišinová, Mária – Saposová, Zlatica – Šutajová, Jana: *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po r. 1989 (Identita a politika). Teoretická a empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického a historického výskumu*. Prešov, Universum, 2006, 34–57. p.
- Homišinová, Mária – Šutaj, Štefan: Maďarská menšina v procesoch spoločenskej transformácie. In Zeľová, Alena a kol.: *Minoritné etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských premien*. Bratislava, Veda, 1994, 71–99. p.
- Homišinová, Mária – Výrost, J. (ed.): *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti (Empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického výskumu)*. CD-ROM. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV, 2005.
- Hornokné Uhrin Erzsébet: A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználata. *Kisebbségkutatás*, 11. évf. (2002), 3. sz. 680–692. p.
- Imre A.: *Anyanyelv, másodnyelv, környezeti nyelv. A 20. század végi magyarországi kisebbségi oktatás nyelvi viszonyai*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2000.
- Kisebbségi Értesítő*, 1993/1, 56. p.
- Kovács Nóra–Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. 1–3. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002–2006.

- Krekovičová, Eva: Slováci v Maďarsku medzi ústnou a písanou komunikáciou (Funkcia duchovných spevníkov v kultúrnej pamäti a etnickej identifikácii). In Divičanová, Anna – Krekovičová, Eva – Uhrinová, Alžbeta (eds.): *V službách etnografie/A néprajz-tudomány szolgálatában. Zborník na počesť sedemdesiatin Ondreja Krupu*. Békéscsaba, 2004, 396–403. p.
- Lampl Zsuzsanna: Asszimilációs folyamatok – iskolaválasztás és anyanyelvhasználat. In Lampl Zsuzsanna: *A saját útját járó gyermek*. Pozsony, Madách-Posonium, 1999a, 59–108. p.
- Lampl Zsuzsanna: Szociológiai keresztmetszet a szlovákiai magyar értelmiségről. In Lampl Zsuzsanna: *A saját útját járó gyermek*. Pozsony, Madách-Posonium, 1999b, 36–58. p.
- Lanstyák István: Diglosszia és kétfélsnyelvűség. *Kétfélsnyelvűség*, 1993/1, 5–21. p.
- Lanstyák István: Az anyanyelv és a többségi nyelv oktatása a kisebbségi kétfélsnyelvűség körülményei között. *Regio*, 1994/4, 90–115. p.
- Lanstyák István: *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris–Kalligram–MTA, 2000.
- Lanstyák István: Maďarčina na Slovensku – štúdia z variačnej lingvistiky. *Sociologický časopis*, 38. roč. (2002), 4. č. 409–427. p.
- Lanstyák István: K niektorým otázkam bilingválnej komunikácie. In Uhrinová, A. – Žiláková, M. (eds.): *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba, VÚSM, 2004, 411–429. p.
- Mészárosová Lampl Zuzana: Občan a jeho národná identita v zrkadle sociologických výskumov. In Čorejová, J. (ed.): *Identita národnostných menšín*. Bratislava, 2001.
- Molnár Éva: Te tót (német) vagy – modta anyám magyarul. *Regio*, 1993/1, 134–149. p.
- Népszámlálás 1990. Nemzetiség, anyanyelv*. Budapest, KSH, 1992.
- Népszámlálás 1990. Anyanyelv, nemzetiség településenként 1980, 1990, 1994*. Budapest, KSH, 1994.
- Népszámlálás 1990. A nemzetiségek életkörülményei*. Budapest, KSH, 1995.
- Népszámlálás 2001. 4. Nemzeti kötődés. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai*. Budapest, KSH, 2002.
- Paukovič, Vladimír – Bačová, Viera – Gajdoš, Marián – Homišinová, Mária – Konečný, Stanislav – Šutaj, Štefan – Zelová, Alena: *Vzťahy Slovákov a národnostných menšín v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska. Priebežná informácia zo sociologického výskumu*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV, 1990.
- Puskás Tünde: Nyelv, identitás és nyelvpolitika Európában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2. évf. (2000), 1. sz. 69–84. p.
- Szabó Orsolya: A magyarországi szlovákok a népszámlálások tükrében. In Kovács Nóra–Szarka László (szer.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből II*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2004, 267–284. p.
- Szabó Mihály Gizella: Nyelvhasználat és szociális háttér. In Hegedűs Rita – Kőrösi Zoltánné – Tarnói László (szerk.): *Hungarológia 3*. Budapest, Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1993, 59–72. p. /Tudományos, oktatásmódszertani és tájékoztató füzetek./
- Szarka László: A közép-európai kisebbségek tipológiai besorolhatósága. *Kisebbségkutatás*, 1992/2, 168–175. p.
- Szarka, László: Jazykové problémy menšinového školstva na Slovensku a v Maďarsku (Odporúčania Vysokého komisára OBSE Max van der Stoela v rokoch 1993–1999). *Človek a spoločnosť*, <http://www.saske.sk/cas/1-2000/szarka.html>.
- Szarka László: Kisebbségi léthelyzetek – közösségi alternatívák. Budapest, Lucidus, 2004.
- Šutaj, Štefan (ed.): *Národ a národnosti na Slovensku. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov, Universum, 2004.
- Šutaj, Štefan (ed.): *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Prešov, Universum, 2005.

- Šutaj, Štefan: Národnostné menšiny na Slovensku. In Šutaj, Štefan – Homišinová, Mária – Sáposová, Zlatica – Šutajová, Jana: *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Identita a politika). Teoretická a empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického a historického výskumu*. Košice, Spoločenskovedný ústav SAV, 2006, 7–9. p.
- Šutaj, Štefan – Homišinová, Mária – Sáposová, Zlatica – Šutajová, Jana: *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Identita a politika). Teoretická a empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického a historického výskumu*. Universum, Prešov, 2006.
- Šutaj, Štefan – Šutajová, Jana: Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989. In Šutaj, Štefan – Homišinová, Mária – Sáposová, Zlatica – Šutajová, Jana: *Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Identita a politika). Teoretická a empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického a historického výskumu*. Universum, Prešov, 2006, 10–24. p.
- Šutaj, Štefan – Szarka, László: Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18.–20. storočia. Prešov, Universum, 2007.
- Uhrinová, Alžbeta: *Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe*. Békešská Čaba, VÚSM, 2004.
- Zelová, Alena: Identita príslušníkov etnických menšín z národnostne zmiešaných oblastí Slovenska. *Slovenský národopis*, 39. roč. (1991), 2. č. 133–134. p.
- Zelová, Alena: K výskumu etnickej identity maďarskej menšiny na Slovensku. In Zelenák, P. (ed.): *Slovensko-maďarské vzťahy v 20.storočí*. Bratislava, Veda, 1992.

(Fordította Mészáros Magdolna)

MÁRIA HOMIŠINOVÁ

SLOVAKS LIVING IN HUNGARY AND HUNGARIANS LIVING IN SLOVAKIA. EMPIRICAL ANALYSIS ON CONSTRUCTION OF NATIONAL IDENTITY

The goal of the study is the empirical analysis of the constructions of national identity of Slovaks living in Hungary and Hungarians living in Slovakia. These two communities in consequence of historical and political changes got into a minority status, while the national countries (mother countries) remained in their close neighbourhood. The author on the basis of research made in Hungary and Slovakia analyses both minorities from the point of view of ethnical construction and its possible development.

On the basis of ethnical characteristics of Slovaks living in Hungary and Hungarians living in Slovakia (in the extent of the analysis chosen by us) introduced here we can state that the ethnical construction of the examined minorities differ from each other. It is evident that they have different ethnical self-identity of different extent thanks to the subjective and objective factors that after all influences their keeping of ethnical identity and their further formation.

In spite of the mentioned differences the ethnical construction of the two minorities has one common characteristic that are evidenced by the results of the research. At balancing the perspectives of their own minority, both minorities consider the remaining and development of the ethnical identity as the most important, moreover through the certain elements, mainly through the strengthening of the mother language. They are properly aware that it is the mother language that is the most important element of ethnical construction, regardless of the fact that what is the position of the given community in society.